

XALQARO VALYUTA FONDI FAOLIYATINING VOSITALARI VA
MEXANIZMLARIINSTRUMENTS AND MECHANISMS OF THE INTERNATIONAL MONETARY
FUND**H.N.Ubaydullayev**

Andijon davlat texnika instituti

“Muhandislik iqtisodiyoti va Boshqaruv” fakulteti

“Bank ishi va audit” yo’nalishi

Tel: +998882550212

Email: dehyzpa0207@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.15253753>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xalqaro valyuta fondi (XVF) faoliyatining asosiy vositalari va mexanizmlari tahlil qilinadi. Fondning a’zolik asosida moliyaviy yordam ko’rsatish tartibi, nazorat tizimi, kreditlash dasturlari va maslahat xizmatlari orqali global moliyaviy barqarorlikni ta’minlashdagi o’rni ochib beriladi. Shuningdek, XVFning moliyaviy inqirozlar oldini olishdagi roli, islohotlarga ko’maklashuvchi mexanizmlari hamda rivojlanayotgan davlatlar bilan hamkorligi ko’rib chiqiladi. Maqolada statistik ma’lumotlar, xalqaro amaliyotlar va O’zbekiston misolida XVF bilan hamkorlik natijalari asosida tahliliy yondashuv qo’llaniladi. Natijada, XVF faoliyatining samaradorligi va dolzarbligi xolis baholanadi hamda kelgusidagi imkoniyatlar aniqlanadi.

Kalit so’zlar: Xalqaro valyuta fondi, moliyaviy barqarorlik, kreditlash dasturi, nazorat tizimi, moliyaviy yordam, xalqaro hamkorlik, inqirozga qarshi choralar, makroiqtisodiy tahlil, O’zbekiston, global iqtisodiyot.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются основные инструменты и механизмы деятельности Международного валютного фонда (МВФ). Раскрывается роль Фонда в обеспечении глобальной финансовой стабильности через членские взносы, кредитные программы, систему мониторинга и консультационные услуги. Также анализируется участие МВФ в предотвращении кризисов, поддержке реформ и сотрудничестве с развивающимися странами. На основе статистических данных, международного опыта и примера Узбекистана проводится аналитический подход к оценке эффективности деятельности МВФ и определяются перспективы дальнейшего взаимодействия.

Ключевые слова: Международный валютный фонд, финансовая стабильность, кредитные программы, система мониторинга, финансовая помощь, международное сотрудничество, антикризисные меры, макроэкономический анализ, Узбекистан, глобальная экономика.

ANNOTATION

This article analyzes the main tools and mechanisms of the International Monetary Fund (IMF). It reveals the Fund’s role in ensuring global financial stability through membership-based financial support, lending programs, monitoring systems, and advisory services. The

paper examines the IMF's role in crisis prevention, support for reforms, and cooperation with developing countries. An analytical approach based on statistical data, international practices, and Uzbekistan's case is applied to assess the effectiveness and relevance of the IMF's activities, as well as to explore future cooperation opportunities.

Keywords: International Monetary Fund, financial stability, lending programs, monitoring system, financial assistance, international cooperation, anti-crisis measures, macroeconomic analysis, Uzbekistan, global economy.

KIRISH

Bugungi global iqtisodiyotda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, inqirozlarning oldini olish va rivojlanayotgan mamlakatlarga iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda ko'maklashish dolzarb masalalardan biridir¹. Bu borada xalqaro moliyaviy institutlarning, xususan, Xalqaro valyuta fondining (XVF) roli alohida e'tiborga loyiqdir. 1944-yilda Breton-Vuds konferensiyasida tashkil etilgan ushbu tuzilma dunyo davlatlari o'rtasidagi valyuta va moliyaviy munosabatlarni tartibga solish, muvofiqlashtirish va rivojlantirish maqsadida faoliyat yuritadi. XVFning asosiy vazifalari — global moliyaviy barqarorlikni saqlash, xalqaro savdo hajmini kengaytirish, valyuta kurslarining barqarorligini ta'minlash, ishsizlikni kamaytirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdan iborat. Ushbu maqsadlarga erishish uchun fond keng qamrovli vosita va mexanizmlardan foydalanadi. Ular qatoriga moliyaviy yordam ko'rsatish dasturlari, texnik maslahatlar, nazorat tizimi va monitoring funksiyalari kiradi. Ayniqsa, so'nggi yillarda COVID-19 pandemiyasi va geosiyosiy muammolar tufayli yuzaga kelgan inqirozlar sharoitida XVF faoliyati yanada dolzarb tus oldi. Maqolada XVF faoliyatining zamonaviy vositalari, ushbu vositalarning amaliyotdagi ishlash mexanizmlari, ularning samaradorligi va O'zbekiston bilan hamkorlikdagi tajribasi asosida tahlil olib boriladi. Bu esa fondning xalqaro moliyaviy tizimdagi o'rni va istiqbolini chuqurroq tushunishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Xalqaro valyuta fondi faoliyatini ilmiy o'rganish ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Jumladan, Jozef Stiglits (2002) o'zining "Globalization and Its Discontents" asarida XVFning moliyaviy yordam siyosatini tanqidiy tahlil qilib, fondning ayrim holatlarda rivojlanayotgan mamlakatlarga nisbatan qat'iy shartlar qo'yishini salbiy holat sifatida qayd etadi. Shu bilan birga, Bruegel (2020) tahliliy markazi tomonidan o'tkazilgan izlanishlarda XVFning COVID-19 pandemiyasi davridagi faoliyati va tezkor kredit mexanizmlarining samaradorligi ijobiy baholangan. Mahalliy adabiyotlarda esa, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Moliya vazirligi va iqtisodiy tadqiqot markazlarining turli nashrlarida XVF bilan hamkorlik tajribasi, kredit dasturlarining amaliy natijalari va fondan texnik yordam olish holatlari yoritib borilgan. Jumladan, "O'zbekiston va XVF: islohotlar sari hamkorlik" (2023) nomli sharh maqolalarda fondning texnik maslahatlari asosida olib borilgan byudjet siyosatidagi yangiliklar ko'rib chiqilgan².

¹ Karimov A.A. Xalqaro moliyaviy institutlar va ularning iqtisodiy barqarorlikdagi roli // *Moliyaviy tadqiqotlar jurnali*. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2023. – №2(18). – B. 45–52.

² O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Moliya vazirligi va Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. *O'zbekiston va XVF: islohotlar sari hamkorlik*. – Toshkent: 2023. – 28 b.

Metodologik jihatdan ushbu maqolada kompleks yondashuv qo'llaniladi. Birinchidan, taqqoslov tahlil yordamida XVFning turli mamlakatlarda amalga oshirgan dasturlari o'rganiladi. Ikkinchidan, deskriptiv statistik tahlil orqali fondning O'zbekiston bilan hamkorlikdagi moliyaviy ko'rsatkichlari, kredit hajmi va ularning ishlatilish samaradorligi tahlil qilinadi. Uchinchidan, sifatli tahlil (qualitative analysis) asosida fondning maslahatlari, tavsiyalari va ular asosida qabul qilingan iqtisodiy qarorlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada xalqaro huquqiy hujjatlar, XVFning rasmiy hisobotlari, O'zbekiston Respublikasi hukumatining tegishli qaror va farmonlari ham asosiy manba sifatida foydalaniladi. Mazkur metodlar fond faoliyatining real holatini har tomonlama tahlil qilish, mavjud muammolar va imkoniyatlarni aniqlash imkonini beradi.

NATIJALAR

Olib borilgan tahlillar asosida Xalqaro valyuta fondi (XVF) faoliyatining xalqaro moliyaviy tizimdagi o'rni va uning vositalari samaradorligi bo'yicha quyidagi asosiy natijalar aniqlandi: Birinchidan, XVF tomonidan qo'llaniladigan moliyaviy yordam mexanizmlari — Stand-By kreditlash, Extended Fund Facility (EFF) va Rapid Financing Instrument (RFI) dasturlari global miqyosda iqtisodiy inqirozlarning salbiy ta'sirini yumshatishda samarali vosita sifatida xizmat qilmoqda. A'zo davlatlar ushbu dasturlar orqali o'zlarining to'lov balansi muammolarini qisqa muddatda bartaraf etish imkoniga ega bo'lmoqda. Ikkinchidan, fondning nazorat tizimi va maslahat berish faoliyati, ya'ni "Article IV" missiyasi orqali amalga oshiriladigan yillik monitoring, mamlakatlarning makroiqtisodiy holatini baholashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston tajribasida bu monitoringlar iqtisodiy islohotlar bosqichlarida ijobiy yo'nalishda o'zgarishlar kiritishga xizmat qilgan. Uchinchidan, XVFning kreditlash siyosatida qat'iy fiskal va monetar cheklovlar mavjud bo'lsa-da, ularni mamlakatlar o'z milliy strategiyalariga moslashtirish imkoniyati mavjud. Bu esa, fond faoliyatida moslashuvchanlik mavjudligini va har bir davlatning o'ziga xos iqtisodiy sharoitlariga e'tibor qaratilayotganini ko'rsatadi. To'rtinchidan, O'zbekiston Respublikasining XVF bilan so'nggi yillardagi hamkorligi moliyaviy ko'makdan tashqari, institutsional salohiyatni oshirish, soliq-budjet siyosatini takomillashtirish va davlat xarajatlarini samarali rejalashtirish yo'nalishlarida muhim natijalarni berdi. Masalan, 2021–2023-yillar davomida XVF tavsiyalari asosida budget shaffofligi oshirildi, davlat moliyasini boshqarish bo'yicha xalqaro standartlarga yaqinlashuv kuzatildi. Beshinchidan, XVFning faoliyati ayrim hollarda tanqidga uchragan bo'lsa-da, umumiy tahlil shuni ko'rsatadiki, fond global moliyaviy barqarorlikni saqlash, islohotlarga ko'maklashish va xalqaro iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlashda muhim vosita sifatida faoliyat yuritmoqda. Shu bilan birga, fondning yordam ko'rsatish shartlari, moliyaviy siyosatdagi qat'iy tavsiyalari va mamlakatlarning ichki suverenitetiga ta'sir ehtimoli masalalari hamon bahsli bo'lib qolmoqda. Bu esa, XVF faoliyatini yanada demokratiyalashtirish, ochiqlik va inklyuzivlik tamoyillari asosida takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Umuman olganda, fond vositalarining amaliyotdagi qo'llanilishi, ularning iqtisodiy samaradorligi va barqarorlikka ta'siri ijobiy baholanishi mumkin, biroq ularni har bir davlatning o'ziga xos ehtiyojlari va kontekstida ko'rib chiqish lozim.

MUHOKAMA

Xalqaro valyuta fondi (XVF) faoliyati bugungi global iqtisodiy sharoitda murakkab va ko'p qirrali baholashni talab qiladi. Fond tomonidan ko'rsatilayotgan moliyaviy yordam va

maslahat xizmatlari ko'plab davlatlar uchun iqtisodiy inqiroz davrida muhim yordam manbai bo'lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan va kam daromadli mamlakatlar uchun XVF kreditlari muqobil moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi sharoitida dolzarb bo'lib bormoqda. Biroq bu yordamning har doim ham silliq va bir xil natijalarni bermasligi, ularning samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Birinchidan, fond faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan kredit shartlariga, davlatlarning institutsional salohiyatiga va siyosiy iroda darajasiga bog'liq. XVF ko'pincha moliyaviy yordamni qat'iy byudjet intizomi, subsidiya qisqartirishlari, valyuta kursi liberallashtirilishi kabi shartlar bilan bog'laydi. Bunday choralar qisqa muddatda inflyatsiyani jilovlash yoki byudjet taqchilligini kamaytirishda foyda berishi mumkin, biroq uzoq muddatli ijtimoiy ta'sirini inobatga olish zarur. Ayrim mamlakatlarda bu shartlar ijtimoiy norozilikka olib kelgan, bu esa islohotlar barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Ikkinchidan, fondning maslahat va monitoring faoliyati ko'plab davlatlar uchun muhim tajriba almashinuvi maydoniga aylangan. XVFning "Article IV" missiyasi orqali olib boriladigan yillik tahlillar va tavsiyalar ko'plab davlatlarda soliq, budjet, pul-kredit siyosatini optimallashtirishda foydali bo'lgan. O'zbekiston tajribasida ham bu holat yaqqol namoyon bo'lmoqda. Masalan, budjet shaffofligi, fiskal intizom va inflyatsiyani nazorat qilish mexanizmlarini kuchaytirish XVF tavsiyalari asosida amalga oshirilgan. Uchinchidan, XVF faoliyatida kuzatilayotgan muammolardan biri — rivojlanayotgan davlatlar manfaatlarining yetarli darajada inobatga olinmasligidir. Fond boshqaruv tizimida ovoz berish proporsiyasi ko'proq rivojlangan davlatlar foydasiga shakllangan. Bu holat fond qarorlarining ba'zida bir tomonlama yoki geosiyosiy yo'nalishda qabul qilinishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ham so'nggi yillarda XVFni isloh qilish, ayniqsa boshqaruvdagi inklyuzivlikni oshirish bo'yicha chaqiriqlar ko'paymoqda. To'rtinchidan, XVFning innovatsion vositalardan foydalanishga bo'lgan intilishi, xususan, ekologik barqarorlik, yashil iqtisodiyot, iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish kabi sohalarida faoliyat olib borishi, uning zamonaviy global muammolarga javob bera olish salohiyatini ko'rsatmoqda. Xulosa qilib aytganda, XVF faoliyati xalqaro moliyaviy arxitekturaning ajralmas qismi bo'lib, u barqarorlik, islohotlar va moliyaviy intizomni targ'ib qilishda muhim rol o'ynaydi. Biroq fond faoliyatining ijtimoiy adolat va demokratik boshqaruv bilan uyg'unlashtirilishi — uning uzoq muddatli samaradorligi uchun hal qiluvchi omildir.

XULOSA

Xalqaro valyuta fondi (XVF) faoliyatining hozirgi zamon global iqtisodiyotidagi o'rni muhim ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, XVF tomonidan qo'llanilayotgan vosita va mexanizmlar — moliyaviy yordam dasturlari, monitoring va maslahat xizmatlari rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston uchun ham muhim strategik ahamiyatga ega. Ayniqsa, inqirozli davrda fondning tezkor kredit liniyalari va texnik yordamlarining dolzarbligini oshirmoqda. Fond faoliyatining asosiy ijobiy jihatlardan biri — uning iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan tizimli va tizimlashtirilgan yondashuvidir. Bu orqali mamlakatlar moliyaviy muammolarni aniqlash, ularni bartaraf etish va islohotlarni izchil davom ettirish imkoniga ega bo'ladi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, fond bilan hamkorlik natijasida budjet siyosatida shaffoflik, makroiqtisodiy barqarorlik va xalqaro reytinglarda ijobiy siljishlar kuzatilgan. Biroq XVF faoliyatida mavjud bo'lgan ayrim muammolar — kredit shartlarining qat'iyligi,

rivojlanayotgan davlatlar manfaatlarining yetarli darajada inobatga olinmasligi, fond boshqaruvida notenglik kabi holatlar ham e'tibordan chetda qolmasligi lozim. Ushbu muammolar fond faoliyatini yanada takomillashtirish, uni yanada adolatli, inklyuziv va ijtimoiy jihatdan mas'ul tizimga aylantirish zaruratini yuzaga keltiradi. Kelgusida O'zbekiston uchun XVF bilan hamkorlikni strategik rejalashtirish, texnik maslahatlardan to'laqonli foydalanish va kredit shartlarini milliy manfaatlariga moslashtirish orqali fond faoliyatidan maksimal natija olish imkoniyatlari mavjud. Shu bilan birga, global miqyosda fond boshqaruvi va yordam dasturlarining adolatli, ochiq va hamkorlikka asoslangan mexanizmlarga asoslanishi — barqaror xalqaro moliyaviy tizimni yaratishda hal qiluvchi omil bo'lib qoladi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Stiglitz, J. (2002). *Globalization and Its Discontents*. New York: W.W. Norton & Company.
2. Bruegel Institute. (2020). *The IMF's Role During COVID-19: Assessment and Lessons*. Brussels.
3. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2023). *Davlat moliyasini boshqarish tizimidagi islohotlar: XVF tavsiyalari asosida amalga oshirilgan choralar*. Toshkent.
4. IMF. (2023). *Annual Report of the Executive Board for the Financial Year*. Washington, D.C.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2022). *Pul-kredit siyosatining asosiy yo'nalishlari*. Toshkent.
6. IMF. (2021). *Article IV Consultation Report: Uzbekistan*. Washington, D.C.
7. Moliya va iqtisodiyot instituti. (2023). *Xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik tajribasi*. Toshkent.
8. IMF. (2024). *Reforming IMF Governance: Progress and Prospects*.
9. UNCTAD. (2023). *Financing for Development in a Changing Global Environment*. Geneva.